

Witold J a n o c h a, *Religijność osób niepełnosprawnych i ich rodzin. Studium socjologiczno-pastoralne*, Lublin: Wydawnictwo KUL 2010, ss. 425.

Nie ulega wątpliwości, że pontyfikat bł. Jana Pawła II zmienił nasze postrzeganie i myślenie o niepełnosprawności. „Publiczne” cierpienie Papieża, a także w ostatnich latach jego życia widoczna niepełnosprawność fizyczna pokazały światu, że osoba niepełnosprawna (w tym przypadku poruszająca się na wózku) może wypełniać swoje obowiązki i być aktywna niemal do ostatnich godzin ziemskiego życia. Świadectwo przeżywania cierpienia, które dotknęło Jana Pawła II, stało się dla wielu niepełnosprawnych źródłem siły i nadziei, pokazało, jak należy podejmować swój codzienny krzyż. Przypomniało także o godności i szacunku dla każdego człowieka oraz o świętości życia od poczęcia aż do naturalnej śmierci. Papież całym swoim życiem pokazał, jaki jest sens cierpienia i do czego ono prowadzi.

Na świecie jest ponad 650 milionów osób niepełnosprawnych, co stanowi około 10% całej populacji. W wielu miejscach niepełnosprawność bywa jednak traktowana marginalnie, także w zakresie badań naukowych. O ile za bogatą można uznać literaturę dotyczącą religijności w szerokim tego słowa znaczeniu, to jeżeli chodzi o publikacje na temat religijności osób niepełnosprawnych i ich rodzin, sytuacja wygląda znacznie gorzej. Dlatego z dużym uznaniem należy przyjąć książkę ks. Witolda Janochy, w której autor ten podejmuje dwie bardzo istotne kwestie: niepełnosprawność oraz religijność.

Praca składa się z wykazu skrótów, wstępu, pięciu rozdziałów, zakończenia, bibliografii, spisu rysunków i wykresów, streszczenia w języku angielskim oraz indeksu nazwisk.

We wstępie, wprowadzając w problematykę, autor krótko charakteryzuje rolę religii w życiu osób niepełnosprawnych i ich rodzin oraz przedstawia stan badań w tym zakresie. Zwraca uwagę, że brak jest w polskiej literaturze monografii, która gruntownie i na podstawie pogłębionych badań ukazałaby relację: religia–niepełnosprawność. Jednocześnie wspomina o nielicznych pracach, które tylko częściowo podejmują problematykę niepełnosprawności i choroby w perspektywie religii. Następnie wskazuje na dwa zasadnicze cele rozprawy: teoretyczny – ocena religijności osób niepełnosprawnych i ich rodzin; praktyczny – wskazanie obszarów, w których wyniki badań mogą znaleźć zastosowanie. W dalszej kolejności krótko opisuje poszczególne

rozdziały. Zwraca uwagę, że „Prezentowana praca jest pierwszym krokiem w badaniach nad zależnością między religią a niepełnosprawnością i być może wyznaczy kierunki dalszych eksploracji. Autor nie miał na celu dokonania przeglądu całej literatury dotyczącej omawianego problemu, zarówno z obszaru języka polskiego, jak i angielskiego. Istotą niniejszej pracy jest bowiem prezentacja badań własnych, ukazujących znaczenie religijności w radzeniu sobie oraz funkcjonowaniu osób niepełnosprawnych i ich rodzin” (s. 16).

Pierwszy rozdział pracy, na co wskazuje jego tytuł, stanowi wprowadzenie w problematykę badań nad religijnością osób niepełnosprawnych i ich rodzin; jest jedynie tłem dla dalszej prezentacji badań własnych autora, które zostały opisane w kolejnych rozdziałach. W paragrafie pierwszym ukazany został społeczny kontekst niepełnosprawności, a więc takie zagadnienia, jak: biblijne ujęcie niepełnosprawności, przemiany w podejściu do niepełnosprawności, jej teoretyczne modele oraz wybrane reakcje społeczne na niepełnosprawność. Głównym źródłem jest tutaj literatura anglojęzyczna i badania prowadzone w Stanach Zjednoczonych.

W paragrafie drugim analizie został poddany stosunek Kościoła do osób niepełnosprawnych, działania zmierzające do umożliwienia im pełnego uczestnictwa w życiu wspólnoty parafialnej oraz niektóre przeszkody utrudniające ten proces. Za szczególnie cenne w tej części książki należy uznać przedstawienie zadań Kościoła katolickiego wobec osób niepełnosprawnych. Autor zwraca uwagę na działania inkluzyjne, które są czymś więcej aniżeli tylko integracją niepełnosprawnych ze społecznością eklezjalną, mają bowiem na celu pełne włączenie osób niepełnosprawnych do wspólnoty Kościoła. Ks. Janocha nie ogranicza się jedynie do ukazania obecnego stanu integracji, ale wskazuje na perspektywy działań inkluzyjnych. „Inkluzja – jak podkreśla – dokonuje się tylko wtedy, gdy osoby niepełnosprawne są obecne i biorą czynny udział w katechezie, liturgii, sakramentach, gdy są zatrudniane w parafiach do czynności, które bez problemów mogą wykonać. [...] Pełna inkluzja pomaga także Kościołowi realizować się jako wspólnotę, w której wyraża się otwarta miłość Boga do każdego człowieka” (s. 48). Cenne jest przytoczenie wyników badań przeprowadzonych w Nowym Jorku wśród 300 duchownych różnych Kościołów, które ukazują, w jakim stopniu duchowni postrzegają samych siebie w roli osoby wspierającej niepełnosprawnych, jakie są ich doświadczenia w tym względzie i na ile czują się przygotowani do pracy z osobami niepełnosprawnymi i ich rodzinami.

Paragraf trzeci przedstawia ważne zagadnienie, jakim jest znaczenie religii i religijności w koncepcji radzenia sobie z niepełnosprawnością. Autor omawia trzy podstawowe funkcje religii w rozumieniu jej znaczenia dla osób niepełnosprawnych: teologiczną (religia jako sens niepełnosprawności), psychiczną (religia jako źródło pokoju i bezpieczeństwa), społeczną (religia jako źródło integracji ze wspólnotą).

Rozdział drugi opisuje z kolei metodologiczne założenia badań własnych. W paragrafie pierwszym ks. Janocha formułuje kilka kwestii, które stanowią problem badawczy całej pracy: Jaki jest poziom religijności osób niepełnosprawnych i ich opiekunów?; W jakim stopniu poziom religijności determinuje funkcjonowanie psychiczne respondentów?; Jak dalece poziom religijności warunkuje funkcjonowanie społeczne osób niepełnosprawnych i ich opiekunów? Zwraca uwagę, że „W przeprowadzonych badaniach poruszono takie zagadnienia, jak: wyrażanie przez rodzinę

konkretnych potrzeb i oczekiwań, wsparcie rodziny ze strony instytucji, osób ze środowiska, duchowieństwa i parafii. Szczególnie ważnym zagadnieniem jest zaangażowanie księży i wspólnoty parafialnej we wsparcie osób najbardziej potrzebujących” (s. 76). Następnie opisuje dwie koncepcje religijności: substancjalną i funkcjonalną, podkreślając, iż w swoich badaniach nie będzie przyjmował gotowej definicji religijności, ponieważ zakłada – idąc śladem wskazanym przez K. Dobbe-laera – „że w toku badań zostanie ona wyodrębniona jako charakterystyczna dla badanego środowiska osób niepełnosprawnych i ich rodzin” (s. 80). Na potrzeby swoich badań, inspirując się parametrem religijności, jakim jest *doświadczenie religijne*, opracowanym przez W. Piwowarskiego i A. Tomkiewicza, ks. Janocha wyodrębnia pięć typów religijności, które są charakterystyczne dla badanej zbiorowości: *oddany Bogu; ufny wobec Boga; zorientowany na zbawienie; żyjący po Bożemu; poszukujący w Bogu ostoji i drogowskazu*. Przyjmuje hipotezę główną, w której zakłada, że „[...] z jednej strony niepełnosprawność ze swoimi społecznymi i demograficznymi warunkowaniami będzie różnicować poziom religijności badanych osób zarówno w parametrze autodeklaracji, jak i praktyk religijnych. Z drugiej strony poziom religijności osób niepełnosprawnych i ich opiekunów będzie wpływać na ich funkcjonowanie społeczne i psychiczne” (s. 93). Z hipotezą główną korespondują hipotezy pomocnicze, w których autor bierze pod uwagę takie korelaty, jak: typ respondenta, stopień niepełnosprawności, przyczyna i rodzaj niepełnosprawności, wykształcenie, miejsce zamieszkania, poziom religijności (z pięciu typów religijności po dokonanych korelacjach ks. Janocha wyodrębnił trzy poziomy religijności: silny – prezentujący typy *oddany w Bogu* oraz *poszukujący w Bogu ostoji i drogowskazu*; średni – prezentujący typy *ufny wobec Boga* oraz *zorientowany na zbawienie*; słaby – prezentujący typ *żyjący po Bożemu*). Przyjęte poziomy religijności rozpatruje w kontekście: społecznego funkcjonowania osób niepełnosprawnych i ich rodzin; zapotrzebowania na wsparcie psychologiczne i duchowe; celów i wartości przyjmowanych przez osoby niepełnosprawne i ich rodziny; sensu życia, niepełnosprawności i śmierci.

W paragrafie drugim opisuje organizację i przebieg swoich badań. Należy podziwiać pracowitość autora, który analizie statystycznej poddał ponad 700 respondentów. Narzędziem badawczym był obszerny kwestionariusz, który w niektórych miejscach zawierał dosyć skomplikowane pytania. Godna podziwu jest także jego wnikliwość, dla wzbogacenia materiału badawczego i głębszego ukazania podjętej problematyki, ks. Janocha przeprowadził dodatkowo 50 wywiadów pogłębionych, dzięki czemu uzyskał bogaty materiał, który wykorzystał w analizie wyników badań dla uzupełnienia opracowań statystycznych.

W ostatnim paragrafie jest przedstawiona charakterystyka badanej zbiorowości. Badaniami objęte zostały prawie wszystkie grupy wiekowe z rodzin pełnych, niepełnych i innych, o różnym rodzaju niepełnosprawności (fizycznej, psychicznej, intelektualnej, innej), co podnosi niewątpliwie wartość merytoryczną omawianego rozdziału.

Empiryczną część pracy stanowią rozdziały trzeci i czwarty, w których autor przedstawia badania własne. Widać w nich jego kompetencje jako znawcy zagadnień z zakresu socjologii religii. W rozdziale trzecim, zatytułowanym „Psychologiczne i społeczne funkcjonowanie badanych osób”, podjęte zostały zagadnienia z dwóch ob-

szarów funkcjonowania rodziny. W paragrafie pierwszym są przedstawione psychologiczne uwarunkowania funkcjonowania osób niepełnosprawnych i ich rodzin: przystosowanie się do życia z niepełnosprawnością, wyznawane wartości, sens życia, sens niepełnosprawności oraz sens śmierci. W paragrafie drugim z kolei podjęta została refleksja nad społecznymi uwarunkowaniami niepełnosprawności, nad kręgami wsparcia, na które mogą liczyć osoby niepełnosprawne i ich rodziny. Do kręgów tych ks. Janocha zalicza: instytucje oraz środowiska bliskie osobie niepełnosprawnej, parafię oraz rodzinę. Rozdział trzeci zamyka paragraf, w którym w syntetycznym skrócie zostały zebrane najważniejsze wnioski wynikające z przeprowadzonych badań.

Rozdział czwarty opisuje i analizuje religijność respondentów. Składa się z trzech paragrafów. W pierwszym przedstawiona została religijność osób niepełnosprawnych i ich rodzin w zakresie autodeklaracji oraz praktyk religijnych w korelacji z wybranymi zmiennymi niezależnymi. W tej części autor ukazuje charakterystykę poziomów religijności dokonaną na podstawie uzyskanych odpowiedzi na pytania kwestionariuszowe, które dotyczyły: znaczenia wiary w Boga w życiu respondentów, udziału we Mszy św., modlitwy, udziału w pielgrzymkach oraz noszenia medalika. W paragrafie drugim opisuje religijność osób niepełnosprawnych i ich rodzin na poziomie skumulowanym, globalnym, a także w podziale na typy religijności, które zostały wcześniej wyodrębnione w rozdziale drugim. Autor wskazuje na charakterystyczne twierdzenia funkcjonujące w religijności badanych osób, a także na występujące zależności między poszczególnymi typami religijności a zmiennymi zależnymi. Rozdział czwarty, podobnie jak trzeci, zamyka paragraf zatytułowany „Uwagi końcowe”.

W ostatnim, piątym rozdziale ukazana jest rola religii jako czynnika współwarunkującego psychospołeczne funkcjonowanie badanych osób. Rozdział dzieli się na siedem paragrafów podejmujących kwestię religijności osób niepełnosprawnych i ich rodzin widzianą w kontekście: postrzegania przez nich wsparcia ze strony księży i parafii; pogodzenia się z niepełnosprawnością; wyznawanych wartości; sensu życia; sensu niepełnosprawności i cierpienia; sensu śmierci. „Poprzez analizę wariacji – jak zauważa autor – ukazane zostaną zależności między globalnym poziomem religijności oraz jej poszczególnymi typami a psychologicznym i społecznym funkcjonowaniem osób niepełnosprawnych oraz ich rodzin” (s. 16). Na końcu rozdziału piątego zamieszczony został paragraf „Uwagi końcowe”.

Pracę wieńczy zakończenie, w którym przedstawiona została nie tylko weryfikacja przyjętych przez autora hipotez, ale także konkretne wnioski pastoralne, które nasuwają się na podstawie analizy danych.

Książka jest napisana przystępnym językiem. Może po nią sięgnąć nie tylko socjolog, psycholog czy teolog, ale także pracownik socjalny i duszpasterz. Logiczna i przejrzysta kompozycja oraz – jak się wydaje – celowo zamierzone przez autora powtórzenia sprawiają, że mimo dosyć skomplikowanych (dla osoby nie zajmującej się badaniami socjologicznymi) obliczeń statystycznych, książkę czyta się z dużym zainteresowaniem.

Warta podkreślenia jest sprawność w podejmowaniu przez Autora pracy interdyscyplinarnej. Ks. Witold Janocha daje się poznać nie tylko jako socjolog, lecz także jako teolog, który umiejętnie analizuje dwie ważne społecznie kwestie: niepełnosprawność i religijność. Widoczny w rozprawie dobry warsztat badawczy, lo-

giczny sposób dowodzenia oraz formułowania wniosków pozwalają wysoko ocenić wartość merytoryczną książki. Jest ona nowatorskim i oryginalnym dziełem o wysokich walorach naukowych.

Beata Bilicka
Zakład Katechetyki i Pedagogiki Religii
Wydział Teologiczny UMK w Toruniu

Antonio Sciortino, *La famiglia cristiana. Una risorsa ignorata*, Milano: Edizioni Mondadori 2009, ss. 125.

Nakładem wydawnictwa Mondadori ukazała się książka pt. *La famiglia cristiana. Una risorsa ignorata (Rodzina chrześcijańska. Zasób ignorowany)*. Jej autor, ojciec Antonio Sciortino z zakonu Paulistów, ukończył studia z zakresu teologii moralnej na Papieskim Uniwersytecie Gregoriańskim w Rzymie. Jest ekspertem w zakresie rodziny i religioznawstwa. Swą posługę w Kościele i społeczeństwie spełnia, poświęcając się pracy dziennikarskiej. Od 1999 jest dyrektorem włoskiego wydania tygodnika „Famiglia Cristiana”.

W omawianej książce autor ukazuje czytelnikowi obraz rodziny we Włoszech, który – jak pisze – nie napawa optymizmem, wskazuje kierunki, które pozwoliłyby na odkrycie rodziny jako „zasobu”, dobra, które – odpowiednio docenione i wykorzystane – będzie służyło rozwojowi całego społeczeństwa. Zanim jednak wskaże wartość chrześcijańskiego małżeństwa i rodziny w społeczeństwie, identyfikuje te elementy, które przyczyniły się do „kryzysu” instytucji rodziny w dzisiejszym społeczeństwie. Do jednych z pierwszych trudności życia rodzinnego należy zaliczyć problemy ekonomiczne, które nie pozwalają na właściwy rozwój rodziny jako podstawowej komórki społecznej. Zapowiedzi polityków, gdy zbliżają się wybory, podkreśla ks. Sciortino, są pełne obietnic dotyczących polityki prorodzinnej. Po wyborach jednak zostają tylko obietnicami i pozostawia się rodzinę samej sobie. Innym ważnym aspektem swoistego „kryzysu” rodziny jest coraz późniejszy wiek zawierania małżeństw, co – według słów autora – daje Włochom „smutny prymat w Europie”. Dla mężczyzn wiek zawarcia małżeństwa to około 32 lata, a dla kobiet około 29 lat, co powoduje, że wydłuża się wiek macierzyństwa (poczęcie pierwszego dziecka około 32. roku życia). Na poczęcie drugiego dziecka małżonkowie często już się później nie decydują.

Dokonując wnikliwej analizy sytuacji rodziny chrześcijańskiej we Włoszech, ks. Sciortino wskazuje też na inne aspekty „kryzysu” rodziny, wśród których wyłania się brak spojrzenia na małżeństwo, a w konsekwencji na macierzyństwo i ojcostwo jako